

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.39>

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Марцеляк О.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
ORCID: 0000-0001-6686-0255*

Марцеляк О.В. Децентралізація влади як пріоритетний напрям сучасного вітчизняного державотворення.

У статті досліджено децентралізацію як фундаментальний демократичний принцип, що сприяє зміцненню державності, розвитку місцевого самоврядування та забезпеченню участі громадян у прийнятті рішень. На основі теоретичних засад і соціально-філософських концепцій відомих мислителів, сучасних теорій публічного управління аналізується суть і еволюція ідеї децентралізації. Розглянуто ключові принципи децентралізації, такі як субсидіарність, фінансова автономія та підзвітність, що є базисом для ефективного функціонування децентралізованої системи управління.

Особливу увагу приділено досвіду європейських країн, зокрема Польщі, Франції та Іспанії, які реалізували успішні реформи децентралізації, спрямовані на посилення місцевого самоврядування, економічного розвитку регіонів та забезпечення соціальної згуртованості. У статті підкреслено можливості адаптації цих моделей для вдосконалення децентралізації в Україні, враховуючи її національні особливості та виклики, зокрема в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Аналіз українського контексту децентралізації демонструє досягнення, такі як створення об'єднаних територіальних громад, підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів та активізація громадянської участі. Водночас ідентифіковано проблеми, що виникають у процесі реалізації реформи: нерівномірність розвитку регіонів, необхідність посилення контролю за використанням ресурсів і забезпечення інтеграції деокупованих територій.

Окремий акцент зроблено на значенні децентралізації для відновлення України після війни. Місцеві громади, що вже продемонстрували свою ефективність у вирішенні кризових ситуацій, відіграватимуть ключову роль у відновленні інфраструктури, економіки та соціальної згуртованості. Рекомендації, запропоновані у статті, спрямовані на вдосконалення реформи децентралізації в Україні, зокрема через інтеграцію європейського досвіду, посилення підзвітності та забезпечення фінансової автономії місцевого самоврядування.

Стаття має на меті поглибити розуміння децентралізації як одного з ключових елементів демократичного розвитку, визначити її значення для України у контексті євроінтеграції та післявоєнного відновлення, а також сформулювати практичні рекомендації для підвищення ефективності реформи.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, демократичний розвиток, євроінтеграція, післявоєнне відновлення, адміністративно-територіальна реформа, місцеве самоврядування, публічна влада, виконавчі органи.

Martselyak O.V. Decentralization of power as a priority direction of modern domestic state-building.

The article examines decentralization as a fundamental democratic principle that contributes to the strengthening of statehood, the development of local self-government and ensuring the participation of citizens in decision-making. Based on the theoretical foundations and socio-philosophical concepts of John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Charles Montesquieu, as well as modern theories of public

administration, the essence and evolution of the idea of decentralization are analyzed. The key principles of decentralization, such as subsidiarity, financial autonomy and accountability, which are the basis for the effective functioning of a decentralized management system, are considered.

Particular attention is paid to the experience of European countries, in particular Poland, France and Spain, which have implemented successful decentralization reforms aimed at strengthening local self-government, economic development of regions and ensuring social cohesion. The article highlights the possibilities of adapting these models to improve decentralization in Ukraine, taking into account its national characteristics and challenges, in particular in the context of war and post-war reconstruction.

The analysis of the Ukrainian context of decentralization demonstrates achievements, such as the creation of united territorial communities, increasing the financial capacity of local budgets, and enhancing civic participation. At the same time, problems arising in the process of implementing the reform are identified: uneven development of regions, the need to strengthen control over the use of resources, and ensuring the integration of deoccupied territories.

A special emphasis is placed on the importance of decentralization for the reconstruction of Ukraine after the war. Local communities, which have already demonstrated their effectiveness in resolving crisis situations, will play a key role in restoring infrastructure, the economy, and social cohesion. The recommendations proposed in the article are aimed at improving the decentralization reform in Ukraine, in particular through the integration of European experience, strengthening accountability, and ensuring the financial autonomy of local governments.

The article aims to deepen the understanding of decentralization as one of the key elements of democratic development, to determine its significance for Ukraine in the context of European integration and post-war reconstruction, and to formulate practical recommendations for increasing the effectiveness of the reform.

Key words: decentralization, local self-government, democratic development, European integration, post-war reconstruction, administrative-territorial reform, local self-government, public authority, executive bodies.

Постановка проблеми. Децентралізація влади є однією з ключових реформ, яка дозволяє не лише розвивати місцеве самоврядування, але й зміцнювати демократичні інститути, посилюючи зв'язок між громадянами та владою. Основною ідеєю децентралізації є створення умов, за яких органи місцевого самоврядування забезпечать більше повноважень, ресурсів і можливостей для вирішення питань, які стосуються їх громади. Цей процес допомагає ефективнішому розподілу державних функцій, забезпечує прозорість прийнятих рішень і залучає громадян до управління на місцевому рівні.

Для України, що перебуває у стані війни та одночасно здійснює масштабні економічні реформи, децентралізація має подвійне значення. По-перше, вона є інструментом демократизації, завдяки зміцненню довіри громадян до влади через підзвітність і прозорість. По-друге, це потужний механізм забезпечення регіональної стабільності та економічного розвитку, який дозволяє громадам ефективніше реагувати на кризові ситуації, залучати інвестиції й вирішувати питання соціально-економічного характеру під час війни.

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою оцінки ефективності вже впроваджених механізмів децентралізації, ідентифікації основних викликів і шляхів їх подолання з урахуванням національного та європейського досвіду, а також формування стратегічного бачення майбутнього розвитку місцевого самоврядування в умовах післявоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти децентралізації влади досліджували такі науковці як: М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, І. Бегей, К. Вакарчук, І.А. Галіахметов, Ю. Ганущак, І.П. Голосніченко, Ю.Б. Ключковський, О.М. Колодій, А.Р. Крусян, П.М. Любченко, А. Маринів, Р.І. Панчишин, О.В. Скрипнюк, П.Б. Стецюк, В.В. Сухонос, І. Чипенко, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та інші. Разом з тим, з урахуванням наслідків реформи децентралізації влади та особливостей проведення цієї реформи на сучасному етапі в умовах війни та процесі євроінтеграції, вказані дослідження потребують актуалізації та розширення.

Метою статті є: дослідити концепцію децентралізації влади як пріоритетного напрямку сучасного вітчизняного державотворення, проаналізувати її теоретичні основи, роль у розвитку місцевого самоврядування та значення для післявоєнного відновлення України, а також визначити можливості адаптації європейського досвіду для удосконалення реформ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ідея децентралізації бере початок із соціально-філософських концепцій Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та Ш. Монтеск'є, які наголошували на необхідності децентралізації влади задля забезпечення індивідуальних прав і свобод. У XX столітті розвиток цієї концепції відбувся в рамках теорії публічного управління [1].

Ч. Тібо та Дж.С. Олсон запропонували економічну модель децентралізації, яка пояснює, як конкуренція між регіонами сприяє ефективнішому розподілу ресурсів. Водночас Р. Патнем акцентував увагу на тому, що децентралізація створює умови для зміцнення довіри громадян до влади та розвитку соціального капіталу [2].

Згідно з дослідженнями Світового банку [3], децентралізація сприяє більш рівномірному розвитку регіонів, забезпечуючи їхню автономію у вирішенні фінансових, адміністративних та соціальних питань. Крім того, вона зменшує соціальну напругу, зумовлену нерівномірним розподілом ресурсів та централізованою політикою. В умовах післявоєнного відновлення цей підхід набуває особливої актуальності, що дозволяє регіонам самостійно визначати оптимальні відновлювальні інфраструктури та залучати ресурси для їх реалізації.

У європейському контексті децентралізація розглядається як ключовий демократичний принцип. Наприклад, Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року [4] визначає децентралізацію як невід'ємний елемент демократії, наголошуючи на важливості субсидіарності, фінансової автономії та підзвітності органів місцевого самоврядування. Європейська Хартія місцевого самоврядування закріплює ці принципи як основу для демократичного розвитку місцевих інститутів. Відповідно, на сьогодні у Європейському Союзі децентралізація слугує інструментом, що підвищує ефективність управління та зміцнення довіри громадян до держави.

Україна, як країна, що прагне інтеграції до Європейського Союзу, використовує цей досвід для адаптації власної системи управління до їх європейських стандартів.

Децентралізація – це процес передачі владних повноважень, ресурсів і відповідальності від центральних органів до регіональних або місцевих структур [5]. Ця концепція базується на ідеї, що місцеві органи влади краще розуміють потреби своїх громад і здатні ефективніше виконувати певні функції управління.

У науковій літературі децентралізація визначається як ключовий інструмент розвитку демократії, що сприяє зміцненню політичної стабільності, соціальної справедливості й економічного зростання. Вона охоплює кілька основних форм:

Політична децентралізація. Передбачає передачу владних повноважень із прийняття рішень до місцевих органів самоврядування, що сприяє демократизації суспільства.

Адміністративна децентралізація. Делегування виконання виконавчих функцій на місцевий рівень.

Фінансова децентралізація. Надання місцевим органам права формувати та використовувати власні бюджети.

Економічна децентралізація. Забезпечення самостійності громад у питаннях управління ресурсами та реалізації економічних програм.

При цьому, децентралізація ґрунтується на таких основних принципах:

- *Принцип субсидіарності.* Завдання управління повинні виконуватися на найнижчому можливому рівні, де це ефективно.
- *Підзвітність і прозорість.* Місцева влада повинна бути відповідальною перед громадою за прийняті рішення.
- *Фінансова самостійність.* Органи місцевого самоврядування повинні мати ресурси для виконання своїх функцій.

Децентралізація має низку ключових переваг:

Наближення влади до громадян. Місцеві органи влади краще розуміють локальні потреби й можуть оперативніше реагувати на виклики.

Ефективне використання ресурсів. Децентралізація дозволяє розподіляти фінансові та адміністративні ресурси залежно від реальних потреб громад.

Посилення демократії. Участь громадян у процесах прийняття рішень зміцнює демократичні інститути та підвищує довіру до влади.

Зменшення корупції. Прозорість і підзвітність місцевих органів влади знижують можливості для зловживань.

Попри очевидні переваги, децентралізація не позбавлена і ризиків, зокрема до таких можемо віднести:

- *Нерівномірність розвитку регіонів.* Багаті регіони можуть отримувати більшу вигоду, ніж менш розвинуті території.

- *Ризик посилення місцевого сепаратизму.* Надмірна автономія може створювати умови для політичної або економічної ізоляції окремих регіонів.

- *Складнощі у забезпеченні підзвітності.* Без належного нагляду з боку держави місцева влада може зловживати своїми повноваженнями.

Для України децентралізація є не лише інструментом демократизації, але й важливим засобом стабілізації у складний період війни та післявоєнного відновлення. Реформа децентралізації, започаткована у 2014 році, дозволила:

- Посилити фінансову автономію громад. Місцеві бюджети отримали більше ресурсів для реалізації соціальних і інфраструктурних проєктів.

- Підвищити участь громадян. Децентралізація створила можливості для активної участі населення в управлінні своїми громадами.

- Сприяти економічному розвитку. Регіони отримали більше можливостей для залучення інвестицій і розвитку місцевих ініціатив.

Україна також використовує досвід європейських країн, зокрема Польщі, Франції та Іспанії, які успішно реалізували реформи децентралізації, адаптуючи ці моделі до національних реалій.

Польща є одним із найяскравіших прикладів успішної децентралізації в Європі, яка стала основою для модернізації країни після падіння соціалістичного режиму [6]. Ключові елементи реформи у Польщі:

- Створення трирівневої системи самоврядування. У 1999 році Польща впровадила адміністративну реформу, яка запровадила три рівні управління: гміни (місцевий рівень), повіти (районний рівень) і воєводства (регіональний рівень).

- Передача повноважень. Місцеві органи отримали повноваження в сферах освіти, охорони здоров'я, інфраструктури, екології та соціальних послуг.

- Фінансова автономія. Гміни отримали значні повноваження щодо управління своїми бюджетами, включаючи право встановлювати місцеві податки.

У результаті проведеної реформи Польща стала однією з провідних країн у Східній Європі за темпами регіонального розвитку. Залучення європейських структурних фондів сприяло модернізації інфраструктури, що особливо важливо для віддалених і менш розвинених регіонів.

Україна може запозичити підхід Польщі до створення трирівневої системи управління з чітким розподілом повноважень і ресурсів. Особливу увагу слід приділити залученню міжнародних фондів для фінансування регіонального розвитку.

Франція є класичним прикладом централізованої держави, яка поступово впроваджувала децентралізаційні реформи, починаючи з 1980-х років [7]. Ключові етапи:

- Закони Деффера (1982-1983 роки). Ці реформи передали значні повноваження від центрального уряду до регіонів, департаментів і комун.

- Регіональна реформа 2016 року. Франція зменшила кількість регіонів із 22 до 13, щоб оптимізувати управління та скоротити витрати.

У результаті цих реформ Франція запровадила механізм фінансової підтримки регіонів через спеціальні субсидії для менш розвинених територій. При цьому залишається сильний контроль з боку префектів, що дозволяє забезпечувати єдність державної політики [8].

Результатами цих заходів стало підвищення ефективності управління на місцевому рівні та посилення економічного потенціалу регіонів через концентрацію ресурсів. Україні корисно врахувати досвід Франції у поєднанні децентралізації з контролем із боку держави, щоб уникнути ризиків «феодалізації» окремих регіонів.

Цікавим для України може бути й досвід асиметричної децентралізації в Іспанії, яка враховує культурні, історичні та етнічні особливості регіонів [9].

Ключові аспекти такого формату децентралізації стали:

- Автономні спільноти. Іспанія створила 17 автономних спільнот, кожна з яких має свій парламент, уряд і право ухвалювати власні закони.

- Фінансова децентралізація. Більшість податків залишається на рівні автономій, що дозволяє їм фінансувати соціальні послуги, освіту та культуру.

У результаті цих заходів Іспанія реалізувала асиметричну децентралізацію, де Каталонія та Країна Басків отримали більше повноважень, ніж інші регіони. У результаті децентралізація до-

помогла зменшити напругу в багатонаціональному суспільстві, хоча питання незалежності Каталонії залишається проблемою.

Іспанський досвід демонструє, як адаптація децентралізації до культурних і етнічних реалій регіонів може сприяти збереженню стабільності. Для України це особливо актуально в контексті інтеграції деокупованих територій.

Серед інших прикладів, які можуть бути корисними для України є:

- Німеччина: Федеративна структура країни дозволяє кожній землі мати власний уряд, парламент і конституцію. Україна може врахувати досвід Німеччини в розподілі повноважень між центральною владою та регіонами для забезпечення балансу інтересів.

- Італія: Реформи 1990-х років надали італійським регіонам більше повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

- Швейцарія: Система прямих демократичних інструментів дозволяє громадянам брати активну участь у прийнятті рішень на місцевому рівні.

Попри свої успіхи, реформа децентралізації, яка почалася в Україні в 2014 році, зіткнулася з низькими викликами:

- Нерівномірність розвитку. Економічна нерівність між громадами ускладнює забезпечення однакового рівня послуг.

- Вплив воєнних дій. Агресія росії створила додаткові загрози для реалізації реформ, зокрема в регіонах, які постраждали від бойових дій.

- Загроза концентрації влади. Існує ризик формування «феодалських» структур у деяких регіонах, що потребує контролю з боку центральної влади.

Зважаючи на наявний досвід децентралізації в Україні, можемо констатувати, що децентралізація стане одним із ключових механізмів відновлення України після війни. Місцеві громади в Україні вже показали високий рівень спроможності в умовах війни:

- *Евакуація населення.* Багато громад взяли на себе організацію евакуаційних процесів, створивши безпечні маршрути та координаційні центри для переселенців. Наприклад, міські громади у Львівській, Тернопільській та Закарпатській областях стали хабами для евакуйованого населення.

- *Розподіл гуманітарної допомоги.* Через місцеві ради та волонтерські ініціативи громади забезпечували своєчасний розподіл продуктів харчування, медикаментів і одягу.

- *Відновлення критичної інфраструктури.* У громадах, які звільнилися від окупації, місцева влада першою розпочинала роботи з відновлення доріг, електропостачання, водопостачання та інших критичних послуг.

Окрім зазначеного, місцеві громади матимуть ключову роль у:

- **відновленні житлового фонду, шкіл, лікарень і транспортної інфраструктури,** зокрема:

- Інфраструктурні проєкти. Організація відбудови може бути більш ефективною через місцеве управління, де громади краще знають потреби своїх мешканців.

- Пріоритизація ресурсів. Громади отримують можливість самостійно визначати, які об'єкти слід відновити в першу чергу і т. ін.

- **розвитку місцевої економіки:**

- Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ). Децентралізація створює сприятливі умови для розвитку підприємництва, забезпечуючи швидше реагування на потреби бізнесу на місцевому рівні.

- Залучення інвестицій. Регіони можуть стати осередками для міжнародних інвестиційних проєктів, орієнтованих на відновлення економіки.

- **підвищенні соціальної згуртованості:**

- Активізація громадянського суспільства. Завдяки децентралізації громадяни активніше беруть участь у відновленні своїх міст і сіл через ініціативи та волонтерські програми.

- Відновлення довіри до влади. Прозорість використання ресурсів і залучення громади до прийняття рішень сприяє зміцненню довіри до місцевих органів самоврядування.

- **реінтеграції постраждалих регіонів:**

- Деокуповані території. Місцеве самоврядування може забезпечити більш ефективну інтеграцію постраждалих регіонів через адресну підтримку та реконструкцію інфраструктури.

- Соціальна підтримка переселенців. Громади стають основними центрами для розміщення та інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

При цьому, на нашу думку, основними напрямками післявоєнної децентралізації в Україні можуть бути:

Зміцнення фінансової автономії громад. Забезпечення рівного доступу до ресурсів для відновлення регіонів.

Розвиток місцевої інфраструктури. Реалізація проєктів з відновлення житлових, освітніх і медичних об'єктів.

Підвищення ролі громадян. Залучення громадян до прийняття рішень відбудови регіонів.

Для продовження позитивної практики децентралізації в Україні, а також оптимізації роботи місцевої влади у процесах післявоєнного відновлення України, перспективами розвитку децентралізації мають стати:

- Міжнародна підтримка. Залучення ресурсів міжнародних організацій, таких як Світовий банк, ЄС, ООН, має ключове значення для забезпечення стабільності процесів децентралізації. Вони можуть стати джерелами фінансування інфраструктурних проєктів, програм соціальної підтримки та економічного відновлення постраждалих регіонів. Міжнародні партнери здатні надавати експертну підтримку у вдосконаленні законодавства, впровадженні інноваційних підходів до управління, а також у розробці стратегій інтеграції деокупованих територій. Місцеві громади можуть отримати фінансування через програми на кшталт «Зеленого курсу» ЄС, спрямовані на розвиток екологічної та стійкої інфраструктури.

- Інституційне зміцнення. Розвиток компетенцій місцевих органів влади через навчання в таких сферах, як кризове управління, цифрові технології, бюджетне планування, сприятиме підвищенню ефективності їхньої роботи. Залучення кваліфікованих кадрів та формування інституційної культури підзвітності та прозорості є важливими кроками для успішного функціонування громад. Використання нових технологій у процесах управління дозволить автоматизувати рутинні процеси, оптимізуючи витрати часу та ресурсів.

- Цифровізація місцевого самоврядування. Впровадження системи електронного документообігу, платформ для взаємодії з громадянами, а також прозорого моніторингу бюджетів дозволить підвищити ефективність і довіру до місцевих органів влади. Зручний доступ до адміністративних послуг через цифрові платформи спростить життя громадянам і скоротить бюрократичні перепони. В умовах гібридної війни важливо забезпечити надійний захист даних і комунікацій місцевих органів влади.

Висновки. Децентралізація влади в сучасних умовах виступає важливим напрямом державотворення, який забезпечує ефективне управління, розвиток регіонів і залучення громадян до політичного життя. Для України децентралізація стала не лише інструментом демократизації, а й великим механізмом забезпечення стійкості держави в умовах війни.

Децентралізована система управління дозволила громадам швидко реагувати на виклики війни, що підвищило довіру громадян до місцевих органів влади.

Європейський досвід підтверджує, що успішна децентралізація сприяє соціально-економічному розвитку, забезпечує довіру громадян до влади та створює передумови для стабільності. Україна може запозичити такі аспекти:

Зміцнення фінансової автономії громад. Польський і французький підходи до фіскальної децентралізації демонструють ефективність у забезпеченні рівномірного регіонального розвитку.

Асиметрична децентралізація. Іспанський досвід доводить важливість врахування специфіки регіонів у процесі децентралізації.

Поєднання децентралізації з державним наглядом. Французький досвід демонструє необхідність забезпечення єдності державної політики.

Децентралізація є не лише інструментом демократизації, але й одним із найефективніших механізмів відновлення країн, які пережили значні кризи, такі як військові конфлікти чи економічні потрясіння.

Для України децентралізація є важливим інструментом післявоєнного відновлення, зміцнення демократії та інтеграції до європейської спільноти. Перспективи подальшого розвитку децентралізації включають:

Опора на міжнародну підтримку: Україна має активно залучати фінансування міжнародних організацій і використовувати їхній експертний потенціал для покращення якості місцевого управління.

Розбудова інституційної спроможності: Розвиток нових компетенцій та залучення інноваційних підходів до роботи місцевих органів влади дозволить ефективніше реалізовувати функції самоврядування, особливо в умовах кризи.

Цифровізація як шлях до прозорості: Впровадження цифрових платформ для надання послуг, моніторингу бюджету та взаємодії з громадянами сприятиме підвищенню ефективності та зниженню рівня корупції.

Підтримка громадянської активності: Децентралізація повинна стати інструментом активного залучення громадян до процесів управління, що зміцнить довіру до влади та сприятиме соціальній згуртованості.

Україна має всі передумови для успішного завершення реформи децентралізації та її використання як платформи для стійкого розвитку в післявоєнний період. Залучення міжнародного досвіду, оптимізація внутрішніх процесів і розвиток цифрових технологій створять основу для ефективного місцевого самоврядування, яке відповідатиме європейським стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козуб Г. Поняття децентралізації влади у політичній науці та підходи її методологічного дослідження. Історико-політичні проблеми сучасного світу: *Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2017. Т.35-36. С. 229–235 URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/article/view/94/80>.
2. Charles M. Tiebout A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*. Vol. 64, No. 5 (Oct., 1956), pp. 416-424 URL: <https://www.jstor.org/stable/1826343>.
3. An introduction to decentralization, multi-level governance and intergovernmental relations: a toolkit for intergovernmental architecture analysis. *World Bank Subnational governance & decentralization global solutions group*. April. 2021 URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/921721625759457018/pdf/An-Introduction-to-Decentralization-Multi-Level-Governance-and-Intergovernmental-Relations-A-Toolkit-for-Intergovernmental-Architecture-Analysis.pdf>.
4. The European charter of local self-government. *The benchmark treaty for local communities in Europe*. URL: <https://rm.coe.int/ref/charte-leaflet>.
5. Making Decentralisation Work A Handbook for Policy-Makers. 19 March 2019. URL: https://www.oecd.org/en/publications/making-decentralisation-work_g2g9faa7-en.html.
6. Бегей І.П. Використання досвіду Польщі для визначення особливостей реформування державного управління на районному та регіональному рівнях. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 9. С. 57–63. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/download/191/191>.
7. Maryniv A. Local government reform in france as an example for Ukraine: certain aspects. *The scientific heritage* No 69 (2021). С. 24-28.
8. Ганущак Ю.І., Чипенко І.І. Префекти: уроки Франції для України. К.: ІКЦ «Легальний статус», 2015. 44 с. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/460/1.pdf>.
9. Вакарчук К. Іспанська модель децентралізації: досвід для України. «Політикус». 2016. Т. 1. № 4. С. 46–48. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/17398/1/46-48.pdf>.